

ISSN 2091 – 5616

AGRO ILM

2-COH I801, 2022

AGRO ILM

АГРАР-ИҚТИСОДИЙ,
ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
ЖУРНАЛ

«O‘ZBEKISTON QISHLOQ
VA SUV XO‘JALIGI»
журнали илмий иловаси

Бош муҳаррир:
Тоҳир
ДОЛИЕВ

МУАССИС:
Ўзбекистон
Республикаси Қишлоқ
ва Сув хўжалиги
вазирликлари

Журнал Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигида 2019 йил 10 январда 0291-рақам билан қайта рўйхатга олинган. Ўзбекистон Республикаси Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2013 йил 30 декабрдаги №201/3-сонли қарори билан қишлоқ хўжалик фанлари, техника, ветеринария ҳамда 2015 йил 22 декабрдаги 219/5-сонли қарори билан иқтисодиёт фанлари бўйича илмий журналлар рўйхатига киритилган.

ТАХРИР ҲАЙЪАТИ

А.Тўраев
(Ҳайъат раиси)
Ҳ.Атабаева
Ш.Бобомуродов
А.Даминов
Д.Ёрматова
Ш.Жабборов
А.Ибрагимов
П.Ибрагимов

У.Исмаилов
Б.Исроилов
А.Мадалиев
А.Маърупов
Р.Назаров
Р.Низомов
Т.Остонақулов
М.Пардаев
А.Равшанов
Ф.Расулов

Й.Сайимназаров
Ж.Сатторов
М.Сатторов
Ф.Тешаев
М.Тошболтаев
Е.Торениязов
Д.Тунгушова
А.Тўхтақўзиев
Т.Фармонов
Б.Холиқов,

Д.Холмирзаев
Н.Хушматов
А.Ҳамзаев
А.Ҳошимов
С.Шамшетов
А.Шокиров
Ш.Шообидов
А.Элмуродов
И.Қўзиев

«O‘ZBEKISTON QISHLOQ VA SUV XO‘JALIGI»
ва «AGRO ILM» журналларида чоп этиладиган
илмий мақолаларга қўйиладиган
ТАЛАБЛАР

1. Мақолалар:

— илмий мазмунга эга бўлиши, тадқиқотларнинг долзарблиги ва мақсади аниқ кўрсатилиши;

— тушунарли ва раван баён этилиши;

— охирида эса аниқ илмий ва амалий тавсиялар тарзида хулосалар берилиши даркор.

2. Мақола ўзбек ёки рус тилида ёзилиши мумкин. Унинг ҳажми шакл ва жадваллар (қўпи билан 1,5 бет), адабиётлар рўйхати, инглиз тилидаги аннотация (3—4 қатор) билан бирга **5 бетдан**, илмий хабарлар эса **3 бетдан** ошмаслиги керак. Юбориладиган материаллар А-4 ўлчамдаги оқ қоғозда, **1,5 интервал** ва **14 кеглда**, Times New Roman ҳарфида ёзилмоғи лозим.

3. Мақолани расмийлаштириш (формуларни ёзиш «Microsoft Equation 3.0» дастурида, жадвалларни тузиш, грекча, катта ва кичик ҳарфларни ажратиш, сўзларни қисқартириш ва бошқалар) илмий журналлар учун қабул

қилинган тартибларда бажарилади. Мақола мазмунига мос **УЎТ индекси биринчи саҳифанинг тепадаги чап бурчагига қўйилади**. Мақола охирида адабиётлар рўйхати, муаллифнинг исми, шарифи ва иш жойининг номи аниқ кўрсатилиши керак.

4. Нашр учун тайёр мақола албатта эксперт хулосаси бўлган ҳолда, **2 нусхада электрон варианты билан қабул қилинади**. Иккинчи нусха муаллифлар томонидан имзоланади. Муаллифларнинг уй ва иш манзиллари, исми ва шарифлари, **телефон рақамлари** тўлиқ кўрсатилиши шарт.

5. Талабларга жавоб бермайдиган мақолалар қабул қилинмайди. Зарур ҳолларда таҳририят мақолани тақриз учун юборишга ҳақли. Таҳририятга топширилган мақола ва материаллар муаллифларга қайтарилмайди.

ТАХРИРИЯТ

**2022 йил,
2-илова (80)-сон**

**Бир йилда олти
марта чоп этилади.**

**Обуна
индекси—859**

**Журнал 2007 йил
августдан чиқа бошлаган.**

© «AGRO ILM» журнали.

**Манзилимиз:
Тошкент 100004,
Шайхонтоҳур тумани
А.Навоий кўчаси, 44-уй.
Тел/факс: 249-13-54.
242-13-54.**

**Facebook: uzqxjournal
Telegram: qxjournal_uz;
Сайт: www.qxjournal.uz
E-mail: uzqx_journal@mail.ru**

ПАХТАЧИЛИК

У.АЙТЖАНОВ, Б.АЙТЖАНОВ, Д.РАМАЗАНОВ, Р.СЕЙТБАЕВ. Қорақалпоғистон шароитида АҚШ ва Мексика нав намуналари иштирокида олинган F_3 дурагайлари

ҒАЛЛАЧИЛИК

тезпишарлик хусусиятларининг ўзгарувчанлиги.....3
О.АМАНОВ, Ғ.УЗАҚОВ. Ғаллачиликда эрта баҳорги тадбирлар...5

Б.БЕКБАНОВ, О.НАГИМЕТОВ, Ш.МАТКАРИМОВА, Г.ЖОЛДАСОВА. Баҳорги буғдой навларини суғоришнинг муддат ва меъёрлари.....7

G'.G'AYBULLAEV, F.SHODIEVA, D.GADDOEV. Samarqand viloyatining sug'oriladigan maydonlari uchun yumshoq bug'doyning o'rtapishar navlarini tanlash.....8

М.ЭРГАШЕВ, А.ХАЛБАЕВ, А.УЗОҚОВ. Ҳимояланган махсус иссиқхона шароитида шולי кўчатларини парваришларнинг аҳамияти.....11

С.ТИЛЛЯБАЕВА, М.НАЗАРОВ. Рост и развитие корневой системы зерновых и бобовых культур в зависимости от дозы органических удобрений.....12

Б.РАВШАНОВ, К.ҚАЮМОВА. Шולי уруғлари унвчанлигига бактериал препаратларнинг таъсирини лаборатория шароитида аниқлаш.....13

Р.СЕЙТБАЕВ, Б.АЙТЖАНОВ, У.АЙТЖАНОВ. Қурғоқчиликка бардошли кунгабоқар нав ва дурагай ўсимликларидаги барглар умумий сатҳининг ўзгарувчанлиги.....15

А.ШОЙМУРАДОВ, О.АМАНОВ. Лалмикор майдонларда самарали мойли экинларни етиштиришнинг янги технологиялари.....17

К.АЗИЗОВ, Д.ЕДЕНБАЕВ, Х.НАЗАРОВ, Т.КУЛИЕВ. Янги яратилган маҳаллий истиқболли маккажўхори навларининг қимматли хўжалик белгилари ва ишлаб чиқариш натижалари.....19

Ш.ОРИПОВ, М.ПОКРОВСКАЯ. Оценка сортов масличных культур в конкурсном сортоиспытании на богаре Узбекистана...20

МЕВА-САБЗАВОТЧИЛИК

N.NARKABULOVA, Z.ABDUQAYUMOV, S.XOSHIKOV. O'zbekistonda yetishtirilgan turli uzum navlaridan olingan bekmesning (shinni) fizik-kimyoviy ko'rsatkichlari.....22

B.NORTOJIYEV. Limon ko'chatlarini mikroelementlar bilan bargidan oziqlantirishning undagi vegetativ organlari o'sishi va rivojlanishiga ta'siri.....24

Ў.МАҲМУДОВ, Б.ХАЛИКОВ. Қроталария етиштириш имкониятлари.....26

J.TO'RAEV. Plyonkali isitilmaydigan issiqxonalarda o'stirilgan pomidor navlari, duragaylarining iqtisodiy va biologik xususiyatlari....28

М.ДИЁРОВА, Ш.ЛУТФУЛЛАЕВ, Т.ОСТАНАҚУЛОВ. Турли ўғит меъёрларида помидорнинг "Мустақиллик-28" навининг ўсиши ва ҳосилдорлиги.....30

I.ER GASHEV, F.OBLOKULOV, I.BEGIMKULOV. "Farovon" kartoshka navining hosildorlik ko'rsatkichlariga yetishtirish muddatlarining ta'siri.....31

С.ТОШПЎЛАТОВА, Т.ОСТАНАҚУЛОВ, Х.САИДМУРАДОВ. Қашқадарё вилояти шароитида эртаги картошка етиштириш агротехнологиясининг сирлари.....33

М.КАМИЛОВ. Турпнинг янги, истиқболли "Мурод" нави.....35

ЎСИМЛИКЛАР ҲИМОЯСИ

М.ЖЎРАЕВ, Л.МАВЛАНОВ. Лалмикор ерлар учун юмшоқ буғдойнинг занг касалликларига чидамли янги навлари ва бошланғич манбалари.....36

Р.БАРАТОВ, Ҳ.ВАЛИХОНОВА. Буғдой ўсимлигининг вегетация давридаги касалликларини эрта даврда аниқлашнинг интеллектуал системаси.....38

Ф.ТОШМЕТОВА, А.МЕЙЛИЕВ. Соянинг фузариоз (Fusarium L) касаллигига қарши кимёвий кураш олиб бориш ҳамда унинг биологик самарадорлиги.....40

Н.ТУЙҒУНОВ, Н.ОТАМИРЗАЕВ, Ш.ЭШОНҚУЛОВ, М.АБДУЛЛАЕВ. Шולי майдонидаги бегона ўтларга қарши Clipper 200 sl. гербицидини қўллашнинг аҳамияти.....41

X.ALLANOV, U.NORQULOV, I.NORMURODOV, SH.DJUMAEV, J.ABDULLAEV, A.ABDUMAJITOV. «Sila kremniya»- yuqori va sifatli hosil garovi.....42

М.РАХМОНОВА, К.ҲАМДАМОВ. Мевали боғ агробактериозиди баргўроччилар (Lepidoptera: Tortricidae) оила вакилларининг учраш даражаси, доминант турлари, зарарлилик даражаси....45

Ш.ТЕШАЕВ, А.УЛУҒБОЕВ. Стевиянинг (stevia rebaudiana bertonii) кимёвий таркиби ва витаминлар миқдорига минерал озиклантиришнинг таъсири.....46

ЧОРВАЧИЛИК

Ҳ.ҒИЁСОВ, Қ.САЙФУЛЛАЕВ, Ш.ТУРСУНБОЕВ. Ҳайвонларни генетик паспортлаштириш селекция ишларининг самарадорлигини оширади.....48

А.РАХИМОВ. Фарғона водийсида қорамолчилик тармоғининг ривожланиш ҳолати ва ислохотлар самараси....49

Ш.АБДУГАНИЕВА, Ж.АБДУГАНИЕВ, Л.ЭЛМОНОВ. Қорақўл терини сиқилиб ёпишган ҳолатда қуритиш таҳлили....53

Д.АБДУЗОИРОВА, Г.АХРОРОВА. Турли рангбарангликдаги қорақалпоқ сур қорақўл қўзиларининг тери сифат кўрсаткичлари....55

Ғ.ЭШМАТОВ, А.ХАКИМОВ. Қорақўл қўйлар органларининг патолого-анатомик ўзгаришларига Ferula assafoetida ўсимлиги таркибидаги моддалар таъсири.....56

ИРРИГАЦИЯ-МЕЛИОРАЦИЯ

А.ШОЙМУРАДОВ. Кузги қаттиқ буғдойнинг қимматли белгиларига суғориш тартибларининг боғлиқлиги.....57

Ф.ГАППАРОВ, С.МАНСУРОВ. Жанубий Сурхон сув омборидаги лойқа-чўкиндиларнинг механик таркиби ва тупроқ турини ўрганиш тадқиқотлари.....59

З.ХАФИЗОВА. Боғдорчиликка ихтисослашган фермер хўжаликларини ривожлантириш ва ер майдонларини ташкил этишни такомиллаштириш.....	61
Б.САИПОВА. Сув фонди ерлари ҳолатини таҳлил қилишда масофадан зондлашнинг аҳамияти.....	63
С.ХУСАНОВ, Э.ХАЙДАРОВ, Н.ЖУРАЕВА. Тупроқ агрофизик хоссалари ўзгаришига суғоришлар сонининг таъсири.....	64
Д.ҚУТЛИМУРАТОВА. Тупроқнинг сув ўтказувчанлигига алмашлаб экиш тизимига киритилган экинларнинг таъсири.....	66
М.САТТОРОВА. Суғориладиган қумли чўл тупроқларининг унумдорлиги.....	67
Ш.ХАМИДОВА. Ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилашда фитомелиоратив тадбирларнинг самарадорлиги.....	68
И.МУСАЕВ, А.ХАМРАЛИЕВ. Геофазовий таҳлил орқали суғориладиган ерларда тупроқ шўрланишини баҳолаш, моделлаштириш ва хариталаш.....	70
Ю.УСМАНОВ. Фойдаланишга қайта киритилган деградацияга учраган суғориладиган ерлардан самарали фойдаланишни ташкил қилиш тадбирлари.....	71

МЕХАНИЗАЦИЯ

О.РАХМАТОВ. Мола-текислагичнинг дала юзасида майин тупроқ қатламини ҳосил қиладиган мосламанинг параметрларини асослаш.....	73
Э.СОБИРОВ, А.ПАРДАЕВ, А.ЭШДАВЛАТОВ, И.КАРАБОЕВ. Стабилизация разрядных процессов в электрических полях электрофилтров.....	75
М.ТОШБОЛТАЕВ, Ж.АЧИЛОВ, Х.МИРЗАБДУЛЛАЕВ, Т.ХАМРАҚУЛОВ, Б.ЭГАМНАЗАРОВ. Агрокластерлар учун рационал машина парки ва таъмирлаш-хизмат кўрсатиш базасини асослашнинг илмий-муҳандислик йўналишлари.....	77
Х.МИРЗАБДУЛЛАЕВ. Сабзавотчилик кластерларининг хусусий машина парки ва таъмирлаш-хизмат кўрсатиш базасини асослаш тамойиллари.....	78
Ф.МАМАТОВ, А.КАРИМОВ. Илдизмевали экинларни йиғиб-териб олиш техник воситаларининг таҳлили.....	80
Б.ТўЛАГАНОВ, А.БОЗОРБОЕВ. Чўл яйлов ўсимликлари уруғини йиғиштирувчи машинанинг дастлабки синов натижалари.....	81
Ж.АЧИЛОВ. Кўчма устахонадан фойдаланиш даражасини оширишнинг эҳтимолий-статистик тамойилларини ишлаб чиқиш.....	83
F.RAXMONOV. Chigitni tozalash, linterlash jarayonlari.....	84
Н.УМИРОВ, А.НАЖИМАТДИЙНОВ. 1-, 4-синф трактор двигателининг совутиш тизими ишлашини баҳолаш.....	85
П.УТЕНИЯЗОВ, А.ЭШДАВЛАТОВ, Н.ОМОНОВ, Р.ТОШМУРОДОВ. Комбинациялашган агрегат ўғитни кўмадиган ишчи органларининг ўзаро жойлашиш параметрларини асослаш.....	87

К.КАДИРОВ, А.КУШЕВ. Электр энергияси истеъмолида вақт бўйича табақалаштирилган тарифлардан тўғри фойдаланиш самарадорлиги.....	89
А.МАХАМАТХОНОВ, Н.ИСЛАМБЕКОВА. Влияние давления, вакуума и температуры на воздухопроницаемость коконной оболочки.....	91

ИҚТИСОДИЁТ

U.BERDIMURODOV, N.XOLIQOVA, P.BERDIMURATOV, B.XAKIMOV, N.RAZAKOV. Agrar sohada mehnat resurslarining shakllanish xususiyatlari.....	93
С.АБДУҚОДИРОВА. Тошкент вилояти Қуйи Чирчиқ туманида пахтачилик агрокластерини ташкил этиш хусусиятлари.....	95
В.АЛTMISHOV, O` .NUROV.</b> Texnik jihatdan tartibga solish, standartlashtirish, sertifikatlash va metrologiya milliy tizimini takomillashtirish chora-tadbirlarini qishloq xo`jaligida qo`llash to`g`risida.....	97
A.ABDURAXMONOV, J.UNGALOV. Qishloq xo`jaligida meva-sabzavot mahsulotlarini yetishtirishda Global G.A.P standartining ahamiyati.....	97
И.ҚЎЗИЕВ, И.АВАЗОВ. Халқаро стандартлар асосида молиявий ҳисоботни трансформациялаш жараёнини такомиллаштириш.....	98
Ж.РОЗИҚОВ. Мева-сабзавотчилик кластерларини бошқариш механизмининг ҳозирги ҳолати.....	100
С.МЫРЗАТАЕВ, Ж.АТАЕВ. Қишлоқ хўжалигининг Қорақалпоғистон Республикаси ижтимоий-иқтисодий тараққиётини таъминлашдаги роли.....	102
С.ЭШМАТОВ. Жаҳонда озиқ-овқатлар хавфсизлигини таъминлаш масалалари.....	104
М.РАХМАТАЛИЕВ, Д.ТАЛИПОВА. Чорвачилик соҳасини давлат томонидан ривожлантиришнинг молиявий-иқтисодий механизмларидаги ҳозирги ҳолат.....	106
А.ЯДГАРОВ. Чорвачилик тармоғини суғурталаш — озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашнинг муҳим омилдир.....	107
G` .SHERTAYLAQOV, S.MURADOVA.</b> Qishloq xo`jaligi ekinlarining namligini aniqlash usullari.....	109
Ж.ҚУРБОНОВ, Ш.ЮСУПОВ, Ю.МАХМАДИЯРОВА. Мева ва сабзавотларнинг электр ўтказувчанлигини аниқлаш.....	110
Н.ЗУФАРОВА. Олий таълимда стратегик ва оператив бренд капитални бошқариш.....	113
A.SAYDULLAYEV, D.SOLIJONOVA, O.SHOMURODOV, M.NOMOZOVA, U.NURULLAYEV. Oliy ta`limda talabalarning o`zlashtirish ko`rsatkichiga turli omillarning ta`sirini iqtisodiy baholash.....	115
M.TURDIMURATOV. Turmush darajasini oshirish va kamba`allikni kamaytirish.....	117
А.БАБАДЖАНОВ, С.БЕРДИЕВА. Сув хўжалигида инновацион фаолият харажатлари учун бухгалтерия ҳисобини ривожлантириш: илм-фан.....	119

Из рис. 4 видно, что по существующей технологии при продолжительном влиянии горячего воздуха происходит уменьшение пор коконной оболочки, что препятствует прохождению сушащего агента или резкого снижения воздухопроницаемости кокона. При этом увеличивается время, затрачиваемое для полной сушки коконов. При циклическом изменении давления сушки коконов видно другое явление, при каждом вакуумировании расширяются поры оболочки, что способствует быстрому прохождению теплового агента, в результате интенсифицируется процесс сушки кокона. Такой способ сохраняет природные свойства коконной оболочки, что можно наблюдать при существующем способе сушки коконов.

Выводы:

- на разработанной опытной установке установлено, что максимальное давление при пульсационной сушке должно составлять 0,20Мпа;
- при повышении давления происходит сжатие пор и ухудшение процесса сушки;
- при применении вакуума поры коконной оболочки расширяются, что интенсифицирует процесс сушки.

Ахматхон МАХАМАТХОНОВ, к.т.н.,
Нигора ИСЛАМБЕКОВА, д.т.н.,
Ташкентский институт текстильной и легкой промышленности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Браславский В.А. Капиллярные процессы в текстильных материалах.-М.: Легпромбытиздат, 1987.-109 с.
2. Севастьянов А.Г. и др. Моделирование технологических процессов. -М.: Легкая и пищевая промышленность, 1984.-324с.

UO'T: 65 240

IQTISODIYOT

AGRAR SOHADA MEHNAT RESURLARINING SHAKLLANISH XUSUSIYATLARI

Рассмотрены условия различных форм собственности, особенности воспроизводства трудовых ресурсов в сельском хозяйстве, с учетом требований рыночной экономики. Определен трудовой потенциал трудовых ресурсов. Даны заключения по эффективному использованию трудовых ресурсов, повторное производство, а также использование трудовых сил. Также приведены предложения и заключения по сельхозпроизводству.

The peculiarities of reproduction of labor resources in agriculture in the conditions of different ownership with taking into account of the requirements in market economy were examined. Labor potential of labor resources. Conclusions on efficiency using of labor resources, re-production and also on utilizing of labor forces indirectly from ownership of forms were given. Proposals and inferences on agricultural production were either revealed.

Kirish. Bozor iqtisodiyoti munosabatlari sharoitida qishloq ho'jaligida ishchi kuchlarini takror ishlab chiqarish ularni qishloq xo'jaligida ish joylari bilan ta'minlash va samarali olib borishning asosiy manbai hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasida "Joriy yilda davlat dasturlari doirasida hamda tadbirkorlikni rivojlantirish orqali 500 mingta yangi ish o'rnini yaratishni ta'minlashi zarur. Har bir tarmoq, soha, viloyat va tumanda yaratilgan tadbirkorlik sub'ektlari va yangi ish o'rinlari ana shu tuzilmalar rahbarlari faoliyatini baholashda eng asosiy mezon bo'ladi" deb ta'kidlab o'tgan edi. [1]

Muammoning dolzarbligi. Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish tarmoqlari milliy iqtisodiyotimizning barqaror rivojlanib borishini ta'minlovchi tarmoq hisoblanadi. Qishloq xo'jaligi na faqat aholi uchun zarur bo'lgan iste'mol mahsulotlarini balki qayta ishlash tarmoqlari uchun ham zarur bo'lgan qishloq xo'jaligi xomashyolarini yetkazib beradi. Qishloq xo'jaligi tarmoqlarida ishlab chiqarishning samaradorligi ishlab chiqarilayotgan mahsulot birligiga sarflanayotgan xarajatlarga va mahsulotlarning sifatiga bog'liq. Bu iqtisodiy ko'rsatkichlarning samaradorligi qishloq ho'jaligida mehnat resurslarining tashkil topish va ulardan samarali foydalanishga bog'liq bo'lib, uning dolzarbligini ifoda etadi.

Muammoning xorijiy olimlar tomonidan o'rganilganligi.

Mehnat resurslarining qishloq xo'jaligida tashkil topishi va ulardan samarali foydalanish muammolari xorijiy mamlakatlar olimlari tomonidan o'rganishi ham uning naqadar dolzarbligini yana bir bor isbotlaydi. Ular tomonidan insonning shaxsiy ijodkorligi, ijodkorlik qobiliyati, mehnat resurslari, mehnatni tejash [2], mehnat bozori, mehnat resurslarini baholash uslubi, aholi bandligi va ishsizlik [3], mehnat bozorini shakllanishi, ishsizlarga yordam berish [4], mehnat resurslarining optimal miqdorini aniqlash [5] motivatsiya mehnati [6], mehnat resurslari bilan ta'minlash [7], ishchi inson kapitali [8].

Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishda iqtisodiyotni qanday mulkchilik shakllariga asoslanishidan qat'iy nazar ish kuchini takror ishlab chiqarish, ishlab chiqarish jarayonining asosiy omilini tashkil etib, uning doimiy ravishda dolzarbligini ta'minlaydi. Bozor iqtisodiyoti munosabatlari sharoitida qishloq xo'jaligi tarmoqlarida takror ishlab chiqarishni quyidagicha bo'lib o'rganish zarur.

Birinchidan, bu tabiiy resurslar ishlab chiqarishning asosini ifoda etib, asosan, yerosti boyliklarini, qishloq va o'rmon xo'jaliklarini qamrab oladi. Ikkinchidan esa, tabiiy resurslarni undiruvchi tarmoqlar tomonidan ishlab chiqilgan mahsulotlarni tayyor iste'mol yoki yarimiste'mol mahsulotlarini ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lsa, uchinchidan esa xizmat ko'rsatish tarmoqlari

bo'lgan savdo, transport, aloqa, ta'lim, sog'liqni saqlash, ilm-fan, madaniyat, maishiy va kommunal xizmat ko'rsatish qismlariga bo'linadi.

Ijtimoiy takror ishlab chiqarish jarayonining rivojlanishi natijasida iqtisodiyotning asosiy sektori bo'lgan, qishloq xo'jaligida tabiiy resurslardan samarali foydalanish asosida qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish ularni qayta ishlab chiqaruvchi sanoat tarmoq korxonalarini rivojlangan bo'lsa, bozor iqtisodiyoti munosabatlari sharoitida bu ikki sektorga nisbatan xizmat ko'rsatish sektori ularga nisbatan ustun darajada rivojlanish xususiyatiga ega bo'lishi kerak. Rivojlangan mamlakatlarda farovonlik uchun ijtimoiy va shaxsiy xizmat ko'rsatishni qanoatlantirish asosida ta'minlashda bu iqtisodiy sektor hajmi 60-80 foizni tashkil etmoqda. O'zbekistonda milliy iqtisodiyotning uchinchi sektori bo'lgan xizmat ko'rsatish sohalari ham rivojlanib bormoqda. Mehnatga layoqatli yoshdagilarning shahar aholisi orasida o'sishi shu davr ichida 7,7 foizni tashkil etgan bo'lsa, qishloq aholisida bu ko'rsatkich 10,9 foizni tashkil etgan. Mehnatga layoqatli kattalar bo'yicha bu ko'rsatkich 10,9 va 43,4 foizni tashkil etgan. Iqtisodiyotda band bo'lgan ayollar 2010-2019 yillarda 13,9 foizga, erkaklar esa 27,2 foizga ko'paygan. Iqtisodiyotda 2019 yil 1 yanvarda band bo'lganlarning 18,3 foizi davlat muassasalarida, 81,7 foizi nodavlat muassasalarda band bo'lgan [9].

Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish tarmoqlarida ish kuchining bandligi, erkin raqobatga asoslangan bo'lishi uni tovar xisoblanishiga asosiy sabab, bo'lib uning mehnat qilish qobiliyatidan foydalanish uchun mulkdor uni ishga yollaydi. Ishchining mehnat qilish qobiliyati tovar bo'lib u mahsus tovar va daromad olishning asosiy manbay hisoblanadi. Bozor iqtisodiyotining samarali rivojlanishini ta'minlash usuli bo'lib qishloq xo'jaligida ishlab chiqarish kuchlarini takror ishlab chiqarishni amalga oshirish ularning mehnatga layoqatli bo'lgan qismini qishloq xo'jaligi bilan bog'liq bo'lgan moddiy va nomoddiy ishlab chiqarish tarmoqlarini rivojlantirish evaziga ish joylari bilan ta'minlash zarur.

Qishloq xo'jaligida ishsizlikning oldini olish uning tarmoqlarini barqaror rivojlantirish asosida zarur bo'lgan ish joylarini tashkil etish asosida ishsizlikni oldini olish va ishlab chiqarish kuchlarini talabga monan ravishda ishlab chiqarish zarur.

Iqtisodiy tarmoqlarni, shu jumladan, qishloq xo'jaligi tarmoqlarini va nomoddiy tarmoqlardan bo'lgan ta'lim, sog'liqni saqlash, uy-joy kommunal xo'jaligi, qurilish uchun zarur bo'lgan ish kuchiga bo'lgan talabni talab va taklifdan kelib chiqqan xolda istiqbollashtirish asosida respublikamizning ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyotidagi mavjud bo'lgan muammolarning oldini olish yoki ularning salbiy ta'sirini pasaytirish mumkin.

Respublikamizda hozirgi bozor munosabatlari sharoitida mehnatga layoqatli yosh chegaralari quyidagicha belgilangan. Mehnatga layoqatli yoshning quyi chegarasi 16 yosh, yuqori chegarasi erkaklar uchun 59 yosh va ayollar uchun 54 yosh hisoblanadi. Shu yoshga ular kirganlarida dam olish xuquqiga ega bo'ladilar. Shu bilan birga ayrim ishlab chiqarish tarmoqlarida va nomoddiy ishlab chiqarish sohasida band bo'lgan erkak va ayollarning nafaqaga chiqish yoshlari hamma uchun belgilangan nafaqa yoshlariga nisbatan 5-10 yil ilgari belgilangan muddat bo'yicha mehnat stajlariga qarab nafaqaga chiqib pensiya olish xuquqiga ega bo'ladilar. Bunga asosiy sabab ayrim sohalarda insonga yuqori ruhiy, fiziologik bosimlar ta'siri e'tiborga olinadi. Mehnat resurslariga birinchi va ikkinchi guruh nogironlari kirmaydi, ammo davlat tomonidan tan olingan nogironlarga mehnat qilish uchun ruhsat berilgan shaxslar va pensiyaga chiqib

ishlayotgan shaxslar ham mamlakatimizning mehnat resurslarini tashkil etadi.

Respublikada qishloq aholisi tarkibida ishsizlikning oldini olishni ta'minlash qishloq xo'jaligi tarmoqlarida ishlab chiqarishni tashkil etish darajasi bilan bog'liq bo'lib, uning samarali rivojlanishiga zarur bo'lgan mutaxassisliklar bo'yicha kadrlarni tayyorlash eng dolzarb muammo hisoblanadi. Qishloq xo'jaligi tarmoqlari uchun zarur bo'lgan kadrlarga bo'lgan talab doimiy ravishda talab va taklif asosida o'zgarib boradi. Buning asosiy sababi iqtisodiy raqobatning erkinligi bo'lib, u qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida raqobatdosh mahsulotlarini ishlab chiqarishida natijasida o'zining samaradorligini ta'minlashlari mumkin. Ishchi kuchlarini takror ishlab chiqarishda faqat davlat emas, balki nodavlat mulkchiligi asoslangan ishlab chiqarish sub'ektlari o'z mablag'lari hisobiga zarur bo'lgan kadrlarni tayyorlash va ish joylari bilan ta'minlash ishlarini olib borishlari kerak.

Qishloq xo'jaligida mehnat resurslarining bandligi ishlab chiqarish jarayonini asosiy ko'rsatkichini tashkil etadi. Mehnat resurslari bandligi qishloq xo'jaligida quyidagi holatlarda bo'ladi:

- qishloq xo'jaligi tarmoqlarida mehnat qilish qobiliyatiga ega bo'lgan ish kuchlarining to'liq yoki to'liq bo'lmagan ish vaqti bandligida o'z mehnatlari asosida o'zlari uchun ish haqi, mulk egalari uchun daromad keltirishida ifodalanadi;

- mehnat resurslari bandligi o'z tomorqa yerlarida mehnat haqi olmasdan ishlashi natijasida daromad olishlari;

- mehnat resurslarini ayrim xususiy mulk sub'ekti ixtiyorida ma'lum ishlarni bajarish asosida mehnatiga yarasha ish haqqi olib ishlashlarida ko'rish mumkin.

Mehnati resurslaridan asosan ikki usulda shaxsiy tomorqalaridan yoki qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish tomorqalari korxonalarida foydalaniladi. Hozirgi bozor sharoitida ulardan iqtisodiyotning boshqa tarmoqlarida foydalanish ham keng yoyilmoqda. Mehnat resurslarining asosiy qismi bozor iqtisodiyoti sharoitida yollanma mehnat shaklida faoliyatlarini olib boradilar. Ish xaqi pul yoki natural shaklida ular tomonidan qishloq xo'jaligida etishtirilayotgan mahsulotlar tariqasida amalga oshiriladi.

Mehnati resurslarining mehnatlarini yollanma yoki o'zining xususiy xo'jaligida mehnat qilishdagi farqlari quyidagilardan iborat bo'ladi. Yo'llanma mehnat qilgan ishchi mehnatiga ko'proq ish haqi olishga intilsa, xususiy xo'jaligida band bo'lgan mehnat egasi ishlab chiqarish xarajatlarini ishlab chiqarilayotgan mahsulot birligiga kamaytirish orqali olinadigan foyda darajasining o'sib borishini o'z mehnati orqali ta'minlashga intiladi.

Qishloq xo'jaligida mehnat resurslarini ish kuchiga aylantirishning birinchi bosqichida jismoniy va ma'naviy jihatdan mehnat qilish qobiliyatiga ega aholi qismi mavjud bo'lsa ular ishlab chiqarish vositalari, zarur bo'lgan texnika va texnologiyalarsiz to'laqonli qishloq xo'jaligi ishchi kuchiga aylanmaydilar.

Ularning ish kuchlariga aylantirishlari uchun ishlab chiqarish jarayonida ularning kasbiy mahoratlari va malakalarini e'tiborga olish asosida ish joylariga joylashtirilishi mehnat resurslari shaklida ishga tushirilishi oqibatida ular ishchi kuchlariga aylanadilar.

Oqibatda qishloq xo'jaligida band bo'lgan ishchi kuchlari o'zlarining mehnat qilish qobiliyatlari asosida mehnat qilishlari natijasida iste'mol mahsulotlarini faqat natural holatda balki qiymatlarini ham yaratadilar. Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish jarayonida band bo'lgan mehnat resurslarining ish kuchiga aylantirish o'zining xususiyatlariga ega. Bu xususiyatlar quyidagilarda ifodalanadi:

- qishloq xo'jaligida ish kuchlariga bo'lgan talab mavsumiy tasnifga ega bo'lishida;

- mehnat resurslari faqat qishloq xo'jaligida ishlab chiqarish jarayoni amalga oshirilgandagina ular ish kuchlariga aylanadilar, qolgan vaqtda esa mehnat resurslari holatida qolishlarida;

- qishloq xo'jaligida ishlab chiqarish jarayonining mavsumiyligi ish kuchiga bo'lgan talablarning ishlab chiqarish mavsumiga qarab tashkil topishiga bog'liq.

Qishloq xo'jaligida mehnat qilish qobiliyatiga ega bo'lgan mehnat resurslari mehnatga yaroqli bo'lgan layoqatlarini ifodalab u iqtisodiy tarmoqlar va mintaqalar bo'yicha iqtisodiyotni rivojlanishidan kelib chiqqan holda taqsimlanadi.

Demak, mehnat salohiyati keng ma'noga ega bo'lib, u mehnat resurslarini shakllantiradi, ishlab chiqarish omillari sifatida ish kuchini ifodalab ijtimoiy munosabatning sub'ekti sifatida iqtisodiy o'sishini ta'minlovchi asosiy omili hisoblanadi. Mehnat salohiyati iqtisodiy salohiyatining bir omili bo'lib undan faqat mehnat orqali uning qobiliyatidan foydalanishi mumkin. Mehnat salohiyati iqtisodiy salohiyatini xo'jalik amaliyotida uning asosiy kategoriyasi bo'lib, uning miqdoriy va sifatii darajasi moddiy-buyumlashgan, tashkiliy va ijtimoiy-iqtisodiy sharoitdan kelib chiqqan holda amalga oshirilishini ta'minlash mumkinligidan kelib chiqqan holda uni iqtisodiy salohiyatining asosiy omili sifatida qarash mumkin.

Bozor munosabatlari sharoitida ish kuchini takror ishlab chiqarish faqat ularning iqtisodiy talablarini qondirishni o'zi bilan kifoyalanmaydi balki ularni ishlab chiqarish, turar joylari infratuzilmalarini talab darajasida tashkil etish bilan birga yaratgan mehnatlar mahsulotlarining iste'mol bozorida raqobatdosh bo'lishini ta'minlash uchun ularning ilmiy va kasbiy salohiyatlarini oshirish evaziga mehnat unumdorligini oshirish, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish asosida korxonalarining samaradorligini oshirish mumkin. Natijada ish kuchini bandligini ishlab chiqarishga zarur bo'lgan darajada belgilash, ortiq ish kuchlarini esa tarmoqlar yoki mintaqalar darajasida qayta taqsimlash zarur.

Qishloq xo'jaligida mehnat resurslarini takror ishlab chiqarish na faqat aholini ko'payishini tug'ilish hisobiga erishish balki qishloq aholisini mehnat qilish va yashash sharoitlarini talab darajasida

bo'lishi asosida ularni sog'liqlarni ta'minlash, kasalliklar oldini olish asosida yashash davrini uzaytirish hisobiga qishloq aholisini va mehnat resurslarini ko'payishiga, samaradorligini oshirishga erishish mumkin. Qishloq xo'jaligi sharoitida xo'jaliklarning moddiy fondlarini o'sib borishi, mehnat unumdorligini va ish xaqalarini o'sib borishini ta'minlaydi. ishlab chiqarishda fan va texnika yutuqlaridan samarali foydalanish asosida ish kuchini ish faoliyatida bandlik vaqtini kamaytirib borishi ham qo'shimcha ish kuchlariga bo'lgan talabni qondiradi.

Erkin raqobatga asoslangan bozor munosabatlari sharoitida qishloq joylarida ish kuchini takror ishlab chiqarishi unga bo'lgan talab va taklif qonuniga asoslangan holda davlat va undan manfaatdor bo'lgan xo'jaliklar tomonidan amalga oshirilishi kerak.

Xulosa va takliflar. Qishloq xo'jaligida mehnat resurslarining shakllanish xususiyatlarini o'rganish asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

qishloq xo'jaligi tarmog'ida mehnat resurslarining shakllanishi va ulardan samarali foydalanish mehnat va tabiiy resurslarga uning asosiy vositasi bo'lgan foydalanish mumkin bo'lgan yer maydoniga va qishloq joylarida qishloq xo'jaligi mahsulotlarini sanoat asosida qayta ishlab chiqarish va nomoddiy xizmat ko'rsatish tarmoqlarini rivojlantirishga bog'liq;

qishloq xo'jaligi tarmog'ida iqtisodiy faol aholini ish joylari bilan ta'minlashga bo'lgan talabni to'liq qondirmayotganligini ko'rsatadi;

mehnat resurslarining bandligi qishloq xo'jaligining asosiy ko'rsatkichi bo'lib, ish bilan bandlikni to'liq ta'minlash qishloq xo'jaligi mahsulotlarini sanoat asosida qayta ishlash va turli ijtimoiy sohalar bo'yicha xizmat qilishni rivojlantirish evaziga to'liq bandlikka erishish mumkin .

Usmon BERDIMURODOV, PhD,
Nargiza XOLIQOVA, PhD, dotsent,
Paraxat BERDIMURATOV, PhD, dotsent,
Baxodir XAKIMOV, PhD, dotsent,
Nuriddin RAZAKOV, assistant,
"TIQXMMI" MTU.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. / Xalq so'zi, 2020 yil, 25 yanvar. -3-5 b
2. Axitov.M.K, Pixopetov . V.K. O polze vstrechnogo transfera konsepsiy sfer biznesa i nauk o cheloveka (Rossiyskoe predprinimatelstvo 2008, № 5-2 (111)-s 83-87)
3. Djavodov.R.D. S statisticheskie issledovanie ekonomicheskoy aktivnosti naseleniya v Azarbayjane. Rossiyskoe predprimatelstvo 2010 № 12 (174) s 169-174.
4. Abduraxmonov.Q.X. Mehnat iqtisodiyoti. Toshkent. "Mehnat" 2004 y 75 bet.
5. O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika qo'mitasining №01/06-06-20-469 ma'lumotnomasi.

УЎТ: 631.11:303.722.4 (575.111)

ТОШКЕНТ ВИЛОЯТИ ҚУЙИ ЧИРЧИҚ ТУМАНИДА ПАХТАЧИЛИК АГРОКЛАСТЕРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ХУСУСИЯТЛАРИ

The article describes the features of the organization of agroclusters, aimed at organizing the rational and efficient use of available land resources.

Мамлакатимизда сўнги тўрт йилда барча соҳалар, хусусан, sanoatda илғор технологияларга асосланган инфратузилмани яратиш, айниқса, қишлоқ хўжалигида кластер тизimini

қўллаб-қувватлашга жиддий эътибор қаратилмоқда. 2017 йил 14 декабрда Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Тўқимачилик ва тикув-трикотаж sanoatini жадал ривожлан-